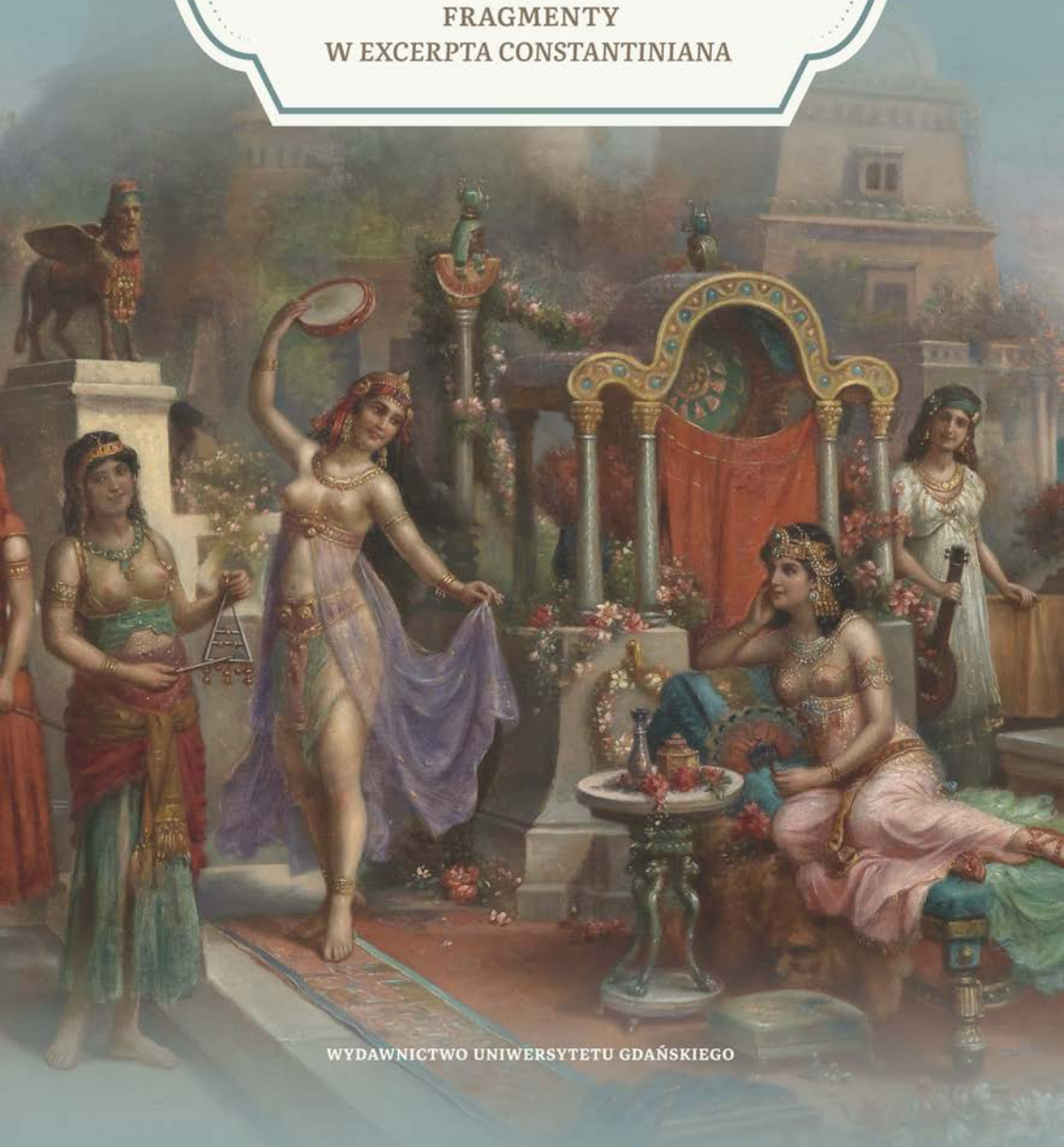


STUDIA HELLENICA GEDANENSIA  
TOM 1

# KTEZJASZ Z KNIDOS

FRAGMENTY  
W EXCERPTA CONSTANTINIANA



WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU GDAŃSKIEGO

# **KTEZJASZ Z KNIDOS**

**FRAGMENTY  
W EXCERPTA CONSTANTINIANA**

# **STUDIA HELLENICA GEDANENSIA**

**TOM 1**

**Rozprawy naukowe i przekłady**

**Pracowni Badań nad Grecką Prozą Historyczną i Literaturą Fachową**

**Katedry Filologii Klasycznej Uniwersytetu Gdańskiego**

**pod redakcją**

**Anny Marchewki**

# KTEZJASZ Z KNIDOS

FRAGMENTY  
W EXCERPTA CONSTANTINIANA

Wprowadzenie  
Krzysztof Głombiowski

Przekład i opracowanie tekstu greckiego  
Anna Marchewka i Krzysztof Głombiowski

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU GDAŃSKIEGO  
GDAŃSK 2019

Recenzja  
prof. dr hab. Marian Szarmach

Redakcja wydawnicza  
Anna Roman

Projekt okładki i stron tytułowych  
Karolina Johnson  
[www.karolined.com](http://www.karolined.com)

Na okładce wykorzystano obraz H. von Waldecka,  
*Wiszące ogrody Semiramidy / Taniec w orientalnym pałacowym wnętrzu*,  
XIX/XX w., Dorotheum (z zasobów Wikimedia Commons,  
na prawach wolnego dostępu)

Skład i łamanie  
Michał Janczewski

Publikacja sfinansowana z działalności statutowej Wydziału Filologicznego  
oraz Katedry Filologii Klasycznej Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański  
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-925-9

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego  
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot  
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206  
e-mail: [wydawnictwo@ug.edu.pl](mailto:wydawnictwo@ug.edu.pl)  
[www.wyd.ug.edu.pl](http://www.wyd.ug.edu.pl)

Księgarnia internetowa: [www.kiw.ug.edu.pl](http://www.kiw.ug.edu.pl)

Druk i oprawa  
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego  
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot  
tel. 58 523 14 49, fax 58 551 05 32

# Spis treści

---

Wykaz skrótów · 7

Wprowadzenie · 9

Fragmety *Persiká* Ktezjasza z Knidos

zachowane w *Excerpta Constantiniana* – przekład i opracowanie · 21

    Spisek synów Onnesa i Semiramidy · 22

    Sardanapal i spisek Arbakesa · 26

    Historia Parsondesa i Nanarosa · 32

    Miłość Stryangajosa i Zarinai · 44

    Pochodzenie Cyrusa i jego bunt przeciwko Astyagesowi · 48

Ktezjasz z Knidos – mistrz narracji · 77

Aneks. *Testimonia* – świadectwa o życiu i dziełach Ktezjasza z Knidos · 97

Przypisy · 129

Bibliografia · 149



# Wykaz skrótów

---

## Autorzy starożytni i dzieła starożytne

- Ael. Claudius Aelianus Praenestinus (Elian Klaudiusz)  
*V.H. – Varia Historia (Różne opowieści)*
- Anonym. Anonymus  
*De mul. – Tractatus de mulieribus (Traktat o kobietach)*
- Arist. Aristoteles (Arystoteles)  
*Eth. Nic. – Ethica Nicomachea (Etyka nikomachejska)*  
*Polit. – Politica (Polityka)*  
*Rhet. – Ars Rhetorica (Retoryka)*
- Arr. Flavius Arrianus (Flawiusz Arrian)  
*Anab. Alex. – Anabasis Alexandri*  
*(Wyprawa Aleksandra Wielkiego)*
- Ath. Atheneus (Atenajos)  
*Deipnosophistae – Uczta mędrców*
- Ctes. Ctesias (Ktezjasz)
- Curt. Quintus Curtius Rufus (Kwintus Kurcjusz Rufus)  
*Historiae Alexandri Magni – Historia Aleksandra Wielkiego*
- Dem. Demetrius Rhetor (Demetriusz)  
*De eloc. – De elocutione (O stylu)*
- D.H. Dionysius Halicarnassensis (Dionizjusz z Halikarnasu)  
*Comp. – De compositione verborum (O zestawieniu słów)*



Diod.	Diodorus Siculus (Diodor Sycylijski) <i>Bibliotheca historica – Biblioteka historyczna</i>
Diog. Laert.	Diogenes Laertius (Diogenes Laertios) <i>Vitae philosophorum – Żywoty i poglądy słynnych filozofów</i>
Hdt.	Herodotus (Herodot) <i>Historiae – Dzieje</i>
Hip.	Hippocrates (Hippokrates) <i>Epid. – Epidemiai (O epidemiach)</i>
Hom.	Homerus (Homer) <i>Il. – Ilias (Iliada)</i> <i>Od. – Odyssea (Odyseja)</i>
Iust.	Marcus Iunianus Iustinus (Marek Junianus Justynus) <i>Epitoma historiarum Philippicarum Pompei Trogi –</i> <i>Zarys dziejów powszechnych starożytności</i> <i>na podstawie Pompejusza Trogusa</i>
Phot.	Photius (Focjusz) <i>Bibliotheca – Biblioteka</i>
S.	Sophocles (Sofokles) <i>Ant. – Antigone (Antygona)</i>
Str.	Strabo (Strabon) <i>Geographica – Geografia</i>
Thuc.	Thucydides (Tukidydes) <i>De bello Peloponnesiaco – Wojna peloponeska</i>
Vell. Pat.	Marcus Velleius Paterculus (Wellejusz Paterkulus) <i>Historiae Romanae – Historia rzymska</i>
Xen.	Xenophon (Ksenofont) <i>Anab. – Anabasis (Wyprawa Cyrusa)</i> <i>Cyr. – Cyropaedia (Wychowanie Cyrusa)</i> <i>H.G. – Historia Graeca (Historia grecka)</i>

## Wprowadzenie

---

Zamieszczony przekład sześciu pochodzących z Ktezjasza<sup>1</sup> fragmentów *Historii powszechnej* Mikołaja z Damaszku<sup>2</sup>, zachowanych w *Excerpta Constantiniana* (*Excerpta de Insidiis* i *Excerpta de Virtutibus*), należy traktować jako uzupełnienie mojej monografii sprzed blisko czterdzieści lat zatytułowanej *Ktezjasz z Knidos, grecki historyk perskiej monarchii Achemenidów* (Gdańsk 1981). Monografia ta zawiera przekład na język polski całej zachowanej fragmentarycznie spuścizny Ktezjasza (*Assyriaká, Persiká, Indiká*). Przekład nie obejmuje jednak fragmentów tekstu Ktezjasza zaadaptowanych przez Mikołaja z Damaszku, ponieważ fragmenty te nie mają poświadczonej proweniencji autorskiej i w związku z tym – jako tradycja nie wprost lub parafraza – nie były włączane przez kolejnych wydawców do zbioru fragmentów dzieł Ktezjasza<sup>3</sup>. Nie trafiły również w skład spuścizny Ktezjasza w najważniejszym do dzisiaj i podstawowym wówczas dla mnie wydaniu Feliksa Jacoby'ego<sup>4</sup>, znaleźć można je natomiast w innym, wcześniejszym tomie wydania Jacoby'ego, w zbiorze fragmentów dzieła Mikołaja z Damaszku<sup>5</sup>. Idąc więc za edycją Jacoby'ego i opierając się na jego autorytecie wielkiego uczonego i znawcy historiografii greckiej, nie poszerzyłem mojego przekładu Ktezjasza o odpowiednie fragmenty Mikołaja z Damaszku, co nie znaczy, że całkowicie pominąłem we wspomnianej monografii przekaz tego historyka, wręcz przeciwnie – wielokrotnie odwołuję się do tych fragmentów w komentarzu do tekstu<sup>6</sup>.

W ostatnich dziesięcioleciach w nauce światowej nastąpił wzrost zainteresowania Ktezjaszem z Knidos i ukazało się wiele studiów, opracowań, edycji i przekładów jego twórczości<sup>7</sup>. Pośród tego dorobku niewątpliwie przełomowe znaczenie ma wydanie Dominique Lenfant<sup>8</sup>, której ostatecznie (wbrew radykalnemu stanowisku i krytyce Jacoby'ego<sup>9</sup>) udało się wybronić Ktezjasza jako pisarza i historyka dzięki wykazaniu jego oryginalności twórczej, jego autentycznej znajomości perskiego Wschodu oraz jego umiejętności oddania orientalnego kolorytu i wykorzystania lokalnej irańskiej tradycji ustnej<sup>10</sup>. Lenfant wzbogaciła też o nowe fragmenty dotychczas obowiązujący, ustalony przez Jacoby'ego, kanon tekstów zachowanej spuścizny Ktezjasza, zdecydowała się również włączyć do zbioru pism Ktezjasza fragmenty przekazane przez Mikołaja z Damaszku, zaliczając je do kategorii tekstów adaptowanych (i w związku z tym ich numery opatrzyła gwiazdką). Krok ten, odnośnie do każdego fragmentu z osobna, szczegółowo uzasadniła w specjalnym artykule<sup>11</sup>.

Zachęcony stanowiskiem Lenfant, zgodnym w wielu miejscach z moimi przekonaniem, wyrażanymi ongiś we wspomnianej monografii, postanowiłem dokonać przekładu pominiętych wcześniej fragmentów i udostępnić w ten sposób polskiemu odbiorcy pełną spuściznę Ktezjasza. A nie jest to, jak mi się wydaje, fakt bez znaczenia, skoro przez ostatnich kilka dekad z mojego przekładu Ktezjasza chętnie korzystali i powoływali się na moją monografię filolodzy klasyczni (dla Gościwita Malinowskiego, profesora Uniwersytetu Wrocławskiego, stała się ona nawet – jak sam przyznaje – inspiracją jego książki o Agatarchidesie z Knidos), historycy, orientaliści i archeolodzy (ostatnio np. Michał Podrazik z Zakładu Historii Starożytności i Orientalistyki Uniwersytetu Rzeszowskiego)<sup>12</sup>.

Przystępując do lektury zaadaptowanych przez Mikołaja z Damaszku fragmentów Ktezjasza, trzeba jednocześnie zdawać sobie sprawę, że teksty te dotarły do nas tylko szczęśliwym zbiegiem okoliczności. Encyklopedyczne dzieło *Eklogai* (łac. *Excerpta*) zawdzięcza bowiem swe powstanie inicjatywie bizantyńskiego cesarza Konstantyna Porfirogenety (913–959), który

zlecił opracowanie antologii wybranych dzieł antycznej historiografii. Ekskserptorzy przyporządkowali wytypowane fragmenty tych dzieł odpowiednim działom tematycznym redagowanej antologii. Działów tych było pierwotnie około pięćdziesięciu. Większość tej gigantycznej encyklopedii zaginęła. W całości zachował się tylko jeden dział – *De Legationibus* (*O poselstwach*, domyślnie: *Rzymian*), jeden w połowie – *De Virtutibus et Vitiis* (*O cnotach i występkach*) oraz znamy większe partie działów *De Insidiis* (*O podstępach*) i *De Sententiis* (*O sentencjach*). I właśnie w dwóch częściowo zachowanych działach (*De Virtutibus et Vitiis* i *De Insidiis*) znalazły się fragmenty *Historii powszechnej* Mikołaja z Damaszku znanego, tak jak kilku innych historyków, wyłącznie na podstawie tych wyciągów w *Excerpta Constantiniana*<sup>13</sup>. Nie znaczy to, oczywiście, że inne kawałki pociętego tekstu *Historii powszechnej* Mikołaja nie trafiły również do obecnie zaginionych działów tematycznych *Excerpta Constantiniana*. Taki sam los spotkał też z pewnością odmienne tematycznie fragmenty tekstu Ktezjasza, zapożyczone przez Mikołaja i przeniesione przez ekskserptorów do innych działów encyklopedii, o czym świadczą, w wypadku poszczególnych fragmentów, przerwy, niejednokrotnie w środku zdania, tok narracji i odsyłacze do odpowiedniego, niestety z reguły niezachowanego działu encyklopedii, umieszczone na końcu danego fragmentu.

Chociaż sześć – włączonych przez Lenfant do spuścizny Ktezjasza – fragmentów stanowi niewielką tylko część tekstu *Historii powszechnej* Mikołaja z Damaszku zachowanego w *Excerpta Constantiniana*, przyjęcie ich w poczet Ktezjaszowej tradycji ma ogromne znaczenie, gdyż poszerzają one naszą wiedzę o samym dziele Ktezjasza i kunszcie pisarskim tego autora. Z oryginalnym tekstem tych fragmentów można się dzisiaj zapoznać zarówno w edycji Jacoby'ego<sup>14</sup>, jak i w nowym wydaniu Lenfant, gdzie zostały zaopatrzone w następujące oznakowania i dodane tytuły:

1. *Spisek synów Onnesa i Semiramidy*, s. 68–69.

F11δ\*. Nicolaus Damascenus (*Exc. de Insidiis* p. 3, 24 de Boor = FGfH 90F1) [L]

2. *Sardanapal*, s. 73.  
F1pδ\*. Nicolaus Damascenus (*Exc. de Virtutibus* p. 329, 16 Büttner-Wobst = FGrH 90F2) [L]
3. *Sardanapal (Spisek Arbakesa i Belesysa przeciwko Sardanapalowi)*, s. 74–76.  
F1pe\*. Nicolaus Damascenus (*Exc. de Insidiis* p. 4, 23 de Boor = FGrH 90F3) [L]
4. *Historia Parsondesa i Nanarosa*, s. 82–89.  
F6b\*. Nicolaus Damascenus (*Exc. de Virtutibus* p. 330, 5 Büttner-Wobst = FGrH 90F4) [L]
5. *Miłość Stryangajosa i Zarinai*, s. 91–93.  
F8c\*. Nicolaus Damascenus (*Exc. de Virtutibus* p. 335, 20 Büttner-Wobst = FGrH 90F5) [L]
6. *Pochodzenie Cyrusa i jego bunt przeciwko Astyagesowi*, s. 93–108.  
F8d\*. Nicolaus Damascenus (*Exc. de Insidiis* p. 23, 23 de Boor = FGrH 90F66) [L]

Jak widać z przytoczonego przeglądu, fragmenty Ktezjasza zachowane u Mikołaja z Damaszku pochodzą z początkowych ksiąg *Persiká*, trzy pierwsze należą do legendarnych dziejów Asyrii, których opis sprowadzał się u Ktezjasza do mitycznych opowieści o Ninosie, Semiramidzie i Sardanapalu, dwa kolejne – do historii medyjskiej, z której – oprócz imion niehistorycznych władców (poza ostatnim na liście Astyagesem) i krótkich wzmianek o prowadzonych przez Medów niehistorycznych wojnach – przetrwały tylko dwa, o niewątpliwym orientalnym rodowodzie opowiadania nowelistyczne: *O Parsondesie i Nanarosie* oraz *O Stryangajosie i Zarinai*. Jedynie ostatni szósty fragment przekazany przez Mikołaja z Damaszku – *O pochodzeniu Cyrusa i jego buncie przeciwko Astyagesowi* – tematycznie zalicza się już do właściwych dziejów Persji i – przypuszczalnie – otwierał księgę VII *Persiká* Ktezjasza, a być może, zamykał dzieje medyjskie w księdze VI

i dlatego jego treść nie znalazła odzwierciedlenia w streszczeniu Focjusza, zaczynającym się od księgi VII.

Mechaniczne pocięcie tekstu Mikołaja przez ekscerptorów i przyporządkowanie, często na siłę, wyodrębnionych w ten sposób odcinków tematycznym działom encyklopedii oraz przypadkowy stan zachowania tych działów i luki w zachowanych partiach tekstu spowodowały, że wartość źródłowa i literacka wywodzących się z dzieła Ktezjasza fragmentów jest bardzo nierówna.

Tak oto F11δ\* o spisku synów Semiramidy z pierwszego małżeństwa z Onesem przeciwko matce został pominięty w streszczeniu Diodora jako – przypuszczalnie – nic niewnoszący do toku opowiadania epizod. Diodor zadowolił się wzmianką o późniejszym chronologicznie i znacznie ważniejszym spisku Ninyasa, syna Semiramidy i Ninosa i ich następcy na tronie Asyrii. Spisek ten przyczynił się bezpośrednio lub pośrednio do śmierci Semiramidy<sup>15</sup>. Tekst fragmentu urywa się w charakterystyczny dla *Excerpta Constantini* sposób, a mianowicie odsyłaczem do zaginionego działu *O przemowach*, gdzie należało szukać dalszego ciągu przerwanej narracji.

Fragment F1pδ\* zawiera równoległy do opisu Diodora<sup>16</sup>, ukształtowany w tradycji greckiej literacki portret zniewieściałego Sardanapala, ostatniego władcy Asyrii, który stał się symbolem dekadencji i upadku tego państwa. Zniewieściałości i wyuzdaniu Sardanapala przeciwstawił Ktezjasz dzielność i determinację Meda Arbakesa, który wraz z Babilończykiem Belesysem zawiązuje spisek i podnosi bunt przeciwko władcy.

Okoliczności spisku Arbakesa przedstawia F1pε\* o treści paralelnej do Diodora<sup>17</sup>, tekst literacko rozbudowanego fragmentu urywa się jednak nagle, już na etapie opisu wstępnej fazy spisku, nie zachowała się więc relacja o przebiegu walk buntowników z Asyryjczykami, zakończonych zdobyciem Niniwy i samobójczą śmiercią Sardanapala (dotyczy jej urwany koniec zdania zamykającego tekst fragmentu). Zaginioną część można odtworzyć dzięki streszczeniu Diodora<sup>18</sup>.

Fragment F6b\* pochodzi już z medyjskiej historii Ktezjasza, który na kanwie wojny Medów z Kaduzjami, za rządów szóstego z kolei po Arbakesie króla Medów Artajosa<sup>19</sup>, przedstawił w typowo wschodniej opowieści (jej echa pobrzmiwiają jeszcze w perskiej epopei *Shahnameh* – *Księga Królów*<sup>20</sup>) dramatyczne losy medyjskiego bohatera Parsondesa. Mszcząc się za osobistą zniewagę i upokorzenie, jakiego doznał od zniewieściałego namiestnika Babilonii Nanarosa (nieustraszony wojownik i myśliwy, wzięty podstępem do niewoli, został na babilońskim dworze zamieniony w piękną cytrzystkę), i na próżno domagając się od Artajosa zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, Parsondes zbuntował Kaduzjów przeciwko Medom. Historię Parsondesa, która stanowiła, niewątpliwie, dla Ktezjasza efektowne pod względem literackim wypełnienie ram historycznych, Diodor skwitował praktycznie w dwóch zdaniach jako – widocznie – niegodną dzieła historycznego. Historia ta w *Excerpta Constantiniana* utraciła swe właściwe zakończenie i nie dowiemy się, jak wyglądała osobista zemsta Parsondesa na Nanarosie, gdyż ekscerptor każe czytelnikowi szukać dalszego ciągu w księdze *O podstępach wojennych*, która nie zachowała się do naszych czasów (na podstawie fragmentów z *Księgi Suda* możemy się domyślać, że Parsondes zabił Nanarosa podczas uczt<sup>21</sup>).

Podobnie zatem jak opowiadanie o Parsondesie miało u Ktezjasza wyjaśniać przyczyny konfliktu Medów z Kaduzjami, tak jego relacja o wojnie Partów i Saków przeciwko Medom, za rządów ósmego króla Medów Astibarasa, stała się pretekstem do ukazania okoliczności zrodzenia się namiętnej, tragicznie zakończonej miłości Meda Stryangajosa do królowej Saków Zarinai. Fragment F8c\* to mistrzowsko oddana scena ostatniego spotkania dwojga bohaterów, podczas którego Zarinaja ze szlachetnych pobudek odrzuca ostatecznie miłość Stryangajosa, a on przed popełnieniem samobójstwa pisze słynny w tradycji greckiej list do Zarinai. Tekst fragmentu urywa się w połowie zdania. Całość opowieści – zarówno początek, jak i tragiczny finał – z trudem daje się zrekonstruować na podstawie zróżnicowanych przekazów wielu autorów antycznych i bizantyńskich. Diodor nie wspomina w ogóle o Stryangajosie i tym samym całkowicie

pomija miłosny wątek opowieści, a całą uwagę skupia na przebiegu wojny i na postaci królowej Saków, której czyny wojenne i działalność pokojową upodabnia do Ktezjaszowej mitycznej Semiramidy<sup>22</sup>. Pominięty przez Diodora główny wątek Ktezjaszowej opowieści o Zarinai można odtworzyć na podstawie fragmentów zachowanych u Anonima (Ctes. F7), Tzetesa (Ctes. F7b), w *Księdze Suda* (Ctes. F7c\*), u Demetriosa (Ctes. F8a) i na papirusie z Oxyrhynchos 2330 (Ctes. F8b), ale jedynie fragment Mikołaja z Damaszku, który trafił do *Excerpta Constantiniana*, pozwala w pełni poznać atmosferę i scenerię orientalnej opowieści Ktezjasza o miłości Stryanajosa i Zarinai i stąd szczególna jego wartość.

Szósty, najobszerniejszy z całego zbioru fragment F8d\* to pominięta w streszczeniu Focjusza, legendarna, pozostająca w opozycji do oficjalnych źródeł wschodnich i tradycji greckiej opowieść Ktezjasza o pochodzeniu i młodości Cyrusa. W świetle przyjętej przez Ktezjasza wersji Cyrus nie jest synem perskiego arystokraty Achemenidy Kambyzesa, zrodzonym z medyjskiej księżniczki Mandane, córki króla Astyagesa, jak utrzymywał Herodot (I 107; III 75), a później Ksenofont (*Cyr.* I 2), lecz pochodzi z perskiego plemienia rozbójniczych Mardów – w rzeczywistości jest synem utrzymującego się z rozboju Atradatesa i pasterki kóz Argosty<sup>23</sup>. Niskie pochodzenie i bieda zmuszają młodego Cyrusa do podjęcia służby na królewskim dworze w Medii. Po przejściu przez wszystkie szczeble dworskiej kariery Cyrus zostaje usynowiony przez głównego podczaszego Artembarena, dziedziczy jego majątek i zdobywa zaufanie króla Astyagesa. Kiedy dla ojca uzyskał stanowisko satrapy Persji, a matce zapewnił ogromne bogactwo, dowiadyuje się od niej o śnie, jaki miała, będąc w ciąży. Poproszony w tajemnicy o objaśnienie snu Chaldejczyk z Babilonu nie ma wątpliwości, że sen zapowiadał Cyrusowi objęcie władzy królewskiej. Odtąd myśl o skłonieniu Persów do buntu i obaleniu rządów Astyagesa nie daje Cyrusowi spokoju. Po spotkaniu Persa Ojbarasa i uczynieniu go swoim zaufanym doradcą (typowa postać doradcy w opowieściach Wschodu) Cyrus stopniowo wciela ten plan w życie. Ostatecznie dochodzi do rebelii Persów, interwencji zbrojnej Astyagesa, rozstrzygnięcia powstania w dwóch



kolejnych bitwach i nieoczekiwanego zwycięstwa Cyrusa. Po klęsce Astyages ratuje się ucieczką do Ekbatany. Dalszy ciąg wydarzeń znany jest już pokrótce ze streszczenia Focjusza (Ctes. F9, par. 1).

Niewątpliwie w kwestii pochodzenia Cyrusa wersje Herodota – choć przyznaje on, że znane mu są trzy inne warianty opowieści o pochodzeniu Cyrusa<sup>24</sup> – i Ksenofonta odzwierciedlają, zmodyfikowany nieco przez Greków, oficjalny perski punkt widzenia, utrwalony w klinowych źródłach bliskowschodnich, takich jak *Cylinder Cyrusa* czy *Kronika Nabonida*<sup>25</sup>, gdzie Cyrus występuje jako syn Kambyzesa, króla Anszan. Inna sprawa, że żadne źródło klinowe nie informuje o jakichkolwiek związkach rodzinnych Cyrusa z dynastią medyjską i Astyagesem, musi to być więc dodatek grecki, legitymujący na zasadzie naturalnego dziedzictwa władzę Cyrusa nad Medią<sup>26</sup>. Wersja przyjęta przez Ktezjasza, wbrew sceptycznemu stanowisku Jacoby'ego<sup>27</sup>, zdaje się mieć swoje źródło w folklorze mezopotamskim, w legendzie o Sargonie z Akadu (ok. 2300 przed Chr.) – władcy niskiego pochodzenia, początkowo, pod opieką przybranego ojca, pełniącym służbę na królewskim dworze, najpierw jako ogrodnik, potem jako podczasz, który ostatecznie zdeponizował swego pana i objął po nim władzę królewską<sup>28</sup>. Legenda Sargona miała na celu gloryfikowanie późniejszego bohaterskiego króla-zdobywcy, który dzięki swojej determinacji pokonał kolejne szczeble dworskiej kariery i wspiął się na sam szczyt władzy. Ale czy takie było zamierzenie Ktezjasza przy wyborze tej, a nie innej wersji opowieści o pochodzeniu Cyrusa, nawet jeśli była ona na tyle popularna, że jej odbicie można znaleźć jeszcze w dużo późniejszej w folklorze irańskim legendzie o Ardaszirze, założycielu dynastii sasanidzkiej w Persji?<sup>29</sup>

W Persji czasów Ktezjasza jedynie pochodzenie arystokratyczne wiązało się z określonym prestiżem społecznym, a Ktezjaszowy Cyrus ma nie tylko niskie pochodzenie, ale wręcz jest synem rozbójnika. Propagowanie takiej wersji o Cyrusie na dworze Artakserksesa II, gdzie Ktezjasz pełnił funkcję przybocznego królewskiego lekarza, mogło więc mieć na celu nie tyle nawet skompromitowanie, ośmieszenie czy wręcz zohydzenie pamięci

wielkiego założyciela imperium Achemenidów, ile zdeprecjonowanie w dworskiej propagandzie i w ramach wojny ideologicznej konkurenta do tronu Artakserksesa II – jego brata, a imiennika tamtego Cyrusa – Cyrusa Młodszego<sup>30</sup>. Widocznie Ktezjasz dał się zwieść tej propagandzie, preferując określoną wersję opowieści o pochodzeniu Cyrusa Starszego, choć przecież skądinąd, pozostając pod wpływem królowej matki Parysatydy, sympatyzował skrycie z Cyrusem Młodszym i nie omieszkał temu dać potem wyraz w *Persiká*.

Tekst przekazanej przez Mikołaja z Damaszku Ktezjaszowej opowieści o pochodzeniu i zdobyciu władzy przez Cyrusa również nie zachował się w komplecie w *Excerpta Constantiniana*. Ekscerptor dwukrotnie przerwał tok narracji: raz (po rozdziale 31) odesłał czytelnika do działu *O mowach*, a drugi (po rozdziale 34) – do księgi *O dzielnych czynach i podstępach wojennych*.

Na zakończenie trzeba raz jeszcze podkreślić, że włączenie wszystkich sześciu fragmentów z *Excerpta Constantiniana* do spuścizny literackiej Ktezjasza ma doniosłe znaczenie badawcze, ponieważ relatywnie bliskie oryginałowi *Persiká* teksty (zwłaszcza opowieści o Parsondesie, Zarinai i Cyrusie) pozwalają w pełni ocenić talent literacki Ktezjasza w konstruowaniu epickiej, inspirowanej wschodnim (irańskim) folklorem opowieści obfitującej w dramatyczne zwroty akcji, przykuwającej uwagę bogactwem patetycznych, teatralnych scen i ukazującej głównych bohaterów z wielką znajomością psychiki ludzkiej. Zdziwiał również łatwość, z jaką Ktezjasz potrafił wykorzystać jako tworzywo literackie elementy języka i stylu poszczególnych gatunków – epiki, tragedii, opowieści nowelistycznej, zbliżonej często do wschodniej opowieści haremowej noweli miłosnej, czy wreszcie wprowadzonego w tok narracji, najstarszego zachowanego w literaturze greckiej listu miłosnego.

Wszystko to powoduje, że opowieści Ktezjasza czyta się z równym zainteresowaniem i zachwytem jak baśnie z *Księgi tysiąca i jednej nocy*.

Pogłębioną analizę sztuki literackiej Ktezjasza na podstawie zachowanych przez Mikołaja z Damaszku fragmentów znajdzie Czytelnik w zamieszczonym w książce rozdziale profesor Anny Marchewki zatytułowanym *Ktezjasz – mistrz narracji*.

---

Podstawą przekładu fragmentów Mikołaja z Damaszku jest zamieszczony równoległe tekst grecki oparty na wspomnianej edycji Jacoby'ego, skonfrontowany z wersją tekstu poprawioną i uzupełnioną przez Lenfant. Włączone do wydania Ktezjasza fragmenty Mikołaja z Damaszku opatrzyła Lenfant gwiazdką (jako fragmenty o hipotetycznej atrybucji) i oznaczyła sigłą [L], numeracja fragmentów pozostała jednak taka sama jak w edycji Jacoby'ego. Za wydaniem francuskim podano w przekładzie polskim nagłówki zawierające wprowadzone dodatkowo tytuły i podtytuły rozdziałów, numerację i informacje o proveniencji i podstawowych edycjach poszczególnych fragmentów.

W trakcie pracy nad przekładem konsultowane było równoległe w wydaniu Lenfant tłumaczenie tekstu greckiego na język francuski, a przy opracowaniu przekładu wykorzystano komentarz i przypisy zamieszczone w tymże wydaniu. Z edycji Jacoby'ego, z uzupełnieniami Lenfant oznaczonymi sigłą [L], pochodzą też tekst grecki i numeracja *Testimoniów – świadectw o życiu i dziełach Ktezjasza z Knidos*, a przy opracowaniu, udostępnionego po raz pierwszy i dołączonego w charakterze aneksu, polskiego przekładu antycznych i bizantyńskich *Testimoniów*, na które zabrakło miejsca w wydanej ongiś mojej monografii, również wykorzystano odpowiednie partie komentarza i przypisów w wydaniu Lenfant.

Na koniec niech mi będzie wolno złożyć serdeczne podziękowanie Inicjatorce i Współautorce tego projektu, Pani Profesor Annie Marchewce, Kierownikowi Katedry Filologii Klasycznej Uniwersytetu Gdańskiego, za nieustannie okazywaną mi wyrozumiałość i cierpliwość przy wspólnej pracy nad redakcją tekstu greckiego fragmentów Mikołaja (Ktezjasza),

przekładu polskiego i komentarza, a również za „dopisanie” jakże cennego pod względem merytorycznym rozdziału *Ktezjasz – mistrz narracji*, stanowiącego analizę warsztatu literackiego Knidyjczyka w kontekście tradycji oralnej, oraz za fachową i organizacyjną pomoc, bez której niniejsza edycja nie miałyby szans ukazać się drukiem.

*Gdańsk, Wielkanoc 2019*

Ktezjasz z Knidos w Karii (ok. 440–380 przed Chr.) był lekarzem i historykiem. Znalazłszy się w niewoli perskiej, przez 17 lat sprawował funkcję nadwornego lekarza króla Artakserksesa II. Napisał także Historię asyryjską, Historię perską w 23 księgach oraz dziełko etnograficzne O Indiach. Jako że dzieła Ktezjasza się nie zachowały, pojęcie o nich możemy sobie wyrobić jedynie na podstawie fragmentów przytaczanych przez innych pisarzy greckich. Tę fragmentarycznie zachowaną spuściznę Ktezjasza opublikował w polskim przekładzie i objaśnił prof. Krzysztof Głombiowski (Gdańsk 1981). W 2004 roku francuska badaczka Dominique Lenfant dodała do tego *corpus* jeszcze sześć fragmentów z *Excerpta Constantiniana*, które pomijano, uważając je za teksty adaptowane przez Mikołaja z Damaszku, a nie oryginalne autorstwa Ktezjasza. Są to: o spisku synów Onnesa i Semiramidy przeciwko matce; o władcy Asyrii Sardanapalu i o spisku przeciwko niemu; o historii odważnego Parsondesa; o nieszczęsnej miłości Stryangajosa, zięcia króla Medów, do królowej Saków Zarinai; wreszcie – o pochodzeniu Cyrusa i zdobyciu przez niego władzy. Fragmenty te ukazują się po raz pierwszy w przekładzie polskim.

Rozdział Ktezjasz z Knidos – mistrz narracji jest istotnym komentarzem dotyczącym wartości literackiej tych tekstów. Autorka, prof. Anna Marchewka, podkreśliła, że Ktezjasz nawiązał w nich do wschodniej nowelistyki i opowieści haremowych, korzystając zapewne z dziedzictwa oralnego. Ktezjasz interpretuje rozmaite wydarzenia w kategoriach cnoty i występku, dzięki czemu jawi się jako reprezentant etyki helleńskiej. Do publikacji został dołączony aneks zawierający antyczne świadectwa o życiu i działalności Ktezjasza.

Z recenzji prof. dr. hab. Mariana Szarmacha



Wydawnictwo  
Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-925-9